

תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים בחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים

חיה יצחקי ולאה זנבר

המחקר הנוכחי בודק לראשונה את מאפייניהם של פעילים קהילתיים בחברה החרדית. הוא נערך כדי לעמוד על תרומת משאביהם האישיים והחברתיים של הפעילים לתפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. במחקר השתתפו 163 פעילים קהילתיים חרדים מתנדבים מרחבי הארץ. ממצאי המחקר מעלים כי מגדר, מניעי התנדבות אישיים, שייכות לקהילה, תמיכת הרבנים בפעילות הקהילתית ויכולת המנהיגות של הפעיל, תורמים תרומה מובהקת להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית בקרב פעילים קהילתיים חרדים.

המחקר פותח צוהר לתחום שטרם נחקר, ומספק נדבך לתאוריה ראשונית על אודות עבודה קהילתית בקרב האוכלוסייה החרדית. מסקנותיו המעשיות סוללות את דרכם של העובדים הסוציאליים הקהילתיים בבואם לתכנן התערבויות קהילתיות, החל מהכנת הקרקע להתערבות קהילתית, הן מקצועית-ממסדית והן רבנית; דרך שימוש נכון במוטיבציות התנדבות של פעילים חרדים; וכלה בהדגשת המשאבים הנחוצים לפעילים הקהילתיים להצלחת הפעילות הקהילתית.

מילות מפתח: תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית, עבודה סוציאלית קהילתית, פעילים קהילתיים, החברה החרדית, משאבים חברתיים, משאבים אישיים

מבוא

העבודה הסוציאלית הקהילתית אמונה על מתן סיוע לאוכלוסיות בעלות צרכים סוציאליים שונים והנתונות במצבי מצוקה. דרכי הפעולה שבהן נוקטת העבודה הסוציאלית הקהילתית כוללות עבודה עם קהילות או אוכלוסיות שלמות ומאופיינות בהתערבויות מסוגים שונים. במוקד ההתערבויות נמצאים הפעילים הקהילתיים, מתנדבים המשמשים כנציגי הקהילות, אשר באמצעות שיתופם בפעילות הקהילתית אפשר לקדם את צרכי הקהילה השונים (Boehm, 2002; Itzhaky & York, 2000; Rothman, 2007). העובדים הסוציאליים הקהילתיים מנסים לשפר את יכולת

ההתמודדות של פעילים אלו באמצעות פיתוח מנהיגות קהילתית והקניית מיומנויות שונות, כדי שיהפכו מלקוחות של ארגוני הרווחה המקבלים שירותים, לתושבים בעלי יכולת לפתח שירותים ומענים לצרכי התושבים (Kirk & Shutte, 2004; Pippard & Bjorklund, 2003; Smock, 2004).

מטרת המחקר היא לבדוק מהם המשאבים האישיים והחברתיים המאפיינים את הפעילים, משאבים התורמים לתפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. העבודה הקהילתית ככלל, וסוגיה זו בפרט, טרם נחקרו באוכלוסייה הכללית ובאוכלוסייה החרדית, ומכאן תרומתו התיאורטית של מחקר זה. תרומתו המעשית של המחקר היא באיתור המשאבים שיכולים לנבא את הצלחת הפעילות הקהילתית, וכן, תוצאות המחקר יכולות לסייע באיתור פעילים מתאימים ובקביעת תכנים החיוניים להכשרתם. מאמר זה יתמקד בפעילים מקרב האוכלוסייה החרדית. בני אוכלוסייה זו הם צרכנים מסיביים של שירותי הרווחה, כיוון שמצבם החברתי-כלכלי ירוד (לוויתן, 2003), והם מאופיינים בלכידות קהילתית המבוטאת בהתארגנויות לעזרה עצמית ופעילות קהילתית ענפה בכל תחומי החיים: השאלת ציוד רפואי, "עזר ליולדת", סיוע למשפחות נזקקות, גמ"חים רבים ועוד (Chai, 2000; Heilman, 1992; Stadler, 2006; Teibel, 2005). אם כן, אוכלוסייה זו מהווה אתגר לחקר הפעילות הקהילתית: גם מפאת צרכיה הסוציאליים הרבים, המחייבים התערבות סוציאלית מערכתית רחבה, וגם מפאת הפעילות הקהילתית הענפה שבה, המאפשרת לבחון אלו גורמים מגבירים את האפקטיביות שלה. לצורך זה נציג תחילה את המסגרת התיאורטית של המחקר, המשמשת בסיס לקשרים בין משתני המחקר העוסקים בפעילות קהילתית. תיאוריית שימור המשאבים (Conservation of Resources Theory) של הובפול (Hobfoll, 1989, 2001) עוסקת בהתפתחות דחק, ומתארת את חשיבותם של משאבי ההתמודדות לצמצום התופעות השליליות של מצבי לחץ. הרקע לתיאוריה הוא ההנחה שלפיה אנשים מונעים ופועלים מתוך מטרה להחזיק, לשמר ולהגן על משאביהם בכל עת, ובפרט במצבי דחק, דוגמת מצב כלכלי ירוד, או כל צורך סוציאלי אחר קיומי לאדם, אשר איננו בא לכדי סיפוק. משאבי ההתמודדות כוללים משאבים אישיים-פסיכולוגיים דוגמת הערכה עצמית ושליטה עצמית; משאבים חברתיים, דוגמת תמיכה והשתייכות חברתית; וכן משאבים חומריים, דוגמת מקלט פיזי וכסף. בתוך כך, מצב של חוסר משאבים עלול להביא את האדם להשקעת משאבים נוספים, באופן שיגרום שוב ושוב לאובדן משאבים נוספים ויחריף את החסר בהם. לכן, מציגה התיאוריה, ראוי להקדים ו"להצטייד" בקשת רחבה של משאבים אישיים וחברתיים, ובכך להשיג עמידות מפני מצב של דלדול משאבים. באופן דומה אפשר לראות כי לפרטים, אשר משאבים אלו נמצאים ברשותם כבר בנקודת ההתחלה, יש סיכויים טובים יותר לשפר את מצבם, להגדיל את קשת המשאבים שלהם (gains) וכן להימנע מאובדן משאבים (losses) (Hobfoll, 1998, 2001, 2002; Hobfoll & Lilly, 1993).

תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים כחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים

שכונות מצוקה סובלות פעמים רבות ממחסור ומנגישות מוגבלת למשאבים חומריים, ולכן גם עלולות להימצא מחוץ למוקדי השפעה חברתיים. תושביהן מתמודדים עם קשיים במישורים רבים: חברתיים, כלכליים, חינוכיים, בריאותיים, פשיעה וסביבה מוזנחת (Laverack & Labonte, 2000). העובדים הסוציאליים הקהילתיים מנסים לשפר את יכולת ההתמודדות של תושבים אלו עם הקשיים ולהיטיב את מצבם, בין היתר מצבם החומרי, בדרך של רכישת משאבים אישיים וחברתיים חדשים וחיזוקם של הקיימים, וזאת באמצעות פעילות קהילתית ענפה (Kirk & Shutte, 2003; Pippard & Bjorklund, 2004). כאשר תהליך זה מתמזה, משאבי הפעילים יכולים לא רק להפחית את מצוקתם אלא אף לסייע בידיהם להגיע לתוצרים חדשים של עשייה (Hobfoll, 2001; McPadden, 2006). שיאו של תהליך זה במעבר שמבצע הפעיל הקהילתי ממעמד של "מקבל" למעמד של "נותן", והפיכתו לפעיל העוזר לאחרים ומעצב את סביבתו (Austin, 2004). משאב חברתי חשוב, שעליו מושם דגש בפעילות קהילתית, הוא יכולת מנהיגות. כדי להניע תהליכים חברתיים משמעותיים לטובת הקהילה כולה, על הפעילים, נציגי הקהילות השותפים לתהליכי השינוי בניצוחה של העבודה הסוציאלית הקהילתית, לבסס מיומנויות של יכולת מנהיגות (Rothman, 1996, 2007). מיומנויות אלו מסייעות בידם בקידום נושאים חברתיים, בקבלת החלטות בארגונים פרטיים וציבוריים, באספקת שירותים, וביזום פעולות סיוע לקבוצות אוכלוסייה חלשות (Rothman, 2007; Thoits & Hewitt, 2001). תהליך העבודה הקהילתית בשיתוף הפעילים הקהילתיים תחילתו באיתור ובהערכה של צרכים תוך השוואה בין רעיונות חדשים לתוכניות ולשירותים קיימים; המשכו בביצוע התוכניות המוצעות בהתאם למודל הננקט, וסופו בבקרה והערכה של הצלחת הפעילות הקהילתית והשגת התוצרים המצופים. המידע המתקבל מתוך ההערכה חוזר ומזין תהליכי תכנון עתידיים של עבודה קהילתית (Weil & Gamble, 2005). לשם בקרה והערכה של הצלחת הפעילות הקהילתית דרושה הגדרה של אפקטיביות הפעילות הקהילתית. אפקטיביות (effectiveness) הוא מושג רב-ממדי שבחינתו משתנה מעת לעת על פי המטרות המוגדרות של הערכת התוכניות הנבחנות (Itzhaky & York, 1991). בספרות הארגונית מוצגות שלוש גישות מרכזיות למדידת אפקטיביות של תוכניות, בכללן תוכניות חברתיות:

1. גישת היעדים (goal attainment). לפי גישה זו הצלחה ארגונית מוגדרת על פי מידת ההגשמה של מטרות הארגון, מטרות שעליהן הוצהר מראש ושלקראת הגשמתן פועל הארגון (Itzhaky & York, 1991; Schutz, 2007; Zeira & Rosen, 2000). לפי הגדרה זו, מידת האפקטיביות של פעילות מסוימת נבחנת על פי ההתקרבות ליעד מוגדר מראש בזמן נתון, והצלחה של ארגון נבחנת על פי ההישגים הממשיים שלו ולא רק על פי הכוונות או תהליכי הביצוע שהובילו אליהם. במילים אחרות, הצלחת שירות סוציאלי נמדדת במידה שבה הושגו יעדי

- ובמידה שבה צרכי הלקוחות באו על סיפוקם (Cheetham, Fuller, McIvor, & Petch, 1992; Schutz, 2007; Tsui & Cheung, 2004).
2. גישת המוטבים או בעלי העניין (constituencies). לפי גישה זו, תוכנית היא אפקטיבית אם המוטבים או בעלי העניין תופסים אותה ככזו, שבעי רצון ממנה, מקנים לה לגיטימציה ומתקצבים אותה (Newstrom & Davis, 1993; Schutz, 2007).
3. גישת התהליך (Process). גישה זו מתייחסת להערכת התהליך: הערכת הפעולות, השיטות והכלים שבהם נעשה שימוש כדי להשיג תוצאות בתוכנית מסוימת אחת. הערכה של התהליך מאבחנת מה התרחש בתוכנית המסוימת ומשווה זאת עם התוכנית המקורית (Fitzpatrick, 1988).

מאחר שהמחקר הנוכחי בוחן את הקשרים שבין מאפייניהם האישיים והחברתיים של הפעילים הקהילתיים לבין תפיסת אפקטיביות ההתערבויות שהם מפעילים, הולמת אותו גישת היעדים. בגישה זו משתקפת נקודת ראותם של לקוחות השירות – הפעילים הקהילתיים עצמם, המתבקשים לבצע הערכה לגבי השגת המטרות שלשמן הופעלו ההתערבויות המשרתות אותם (Ansari, Phillips, & Hammick, 2001; Itzhaky & York, 1991; Lalayants & Epstein, 2005; Rosen, Proctor, & Staudt, 1999). על פי יצחקי ויורק (Itzhaky & York, 1991) גישת היעדים מחייבת הגדרה של אפקטיביות הפרויקט על פי היעדים שהוצבו לו מראש באופן ייחודי. לכן, בבניית כלי המדידה האופרטיבי של המשתנה התיאורטי "תפיסת אפקטיביות הפרויקט" כפי שיודגם להלן בפרק שיטת המחקר, הוצבו היגדים המשקפים את המטרות והיעדים אשר ניצבו בפני הפעילים הקהילתיים, העומדים במוקד המחקר הנוכחי: "האם הפרויקט השיג את מטרותיו?"; "האם חלו שינויים בקהילה בעקבות הפעלת הפרויקט?"; "באיזו מידה נוצרו קשרים של שיתוף פעולה עם אנשי שירותים בקהילה?"; כמו כן, ההיגדים הללו תואמים את מה שעולה מהספרות המקצועית, הדנה ביעדים המשקפים את אפקטיביות ההתערבויות הקהילתיות שמפעילים פעילים קהילתיים (Itzhaky, Zanbar, Levy, & Schwartz, in press; Rothman, 2007).

כפי שצוין לעיל, לפי תיאוריית שימור המשאבים, השגתם של משאבים חדשים טמונה בקיומם של משאבים אישיים וחברתיים גם יחד (Hobfoll, 2001; McPadden, 2006). על בסיס תיאוריה זו אפשר לבחון אלו מהמשאבים הנמצאים ברשותם של הפעילים הקהילתיים תורמים להם לחיזוק תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית, שהיא משאב נוסף כתוצר של הקודמים לו. המשאבים האישיים המופיעים במודל של הובפול (Hobfoll, 1989, 2001) הם שליטה עצמית והערכה עצמית. במחקר הנוכחי הוספו מניעי התנדבות אישיים (אגואיסטיים) וזולתניים (אלטרואיסטיים), כי אוכלוסיית המחקר הם מתנדבים, ומניעי ההתנדבות, על פי הספרות, הם עוד פן

תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים כחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים

של המשאבים האישיותיים של המתנדבים (Baron & Byrane, 2003; Caputo, 1997; Cnaan & Goldberg-Glen, 1991). מיקוד מניעי ההתנדבות על הרצף שבין אנוכיות לזולתנות קשור להגדרתו העצמית של האדם ותפיסתו את עצמו (Lois, 1999; Uggen, 1999; Janikula, 1999). המשאבים החברתיים במחקר הנוכחי כוללים שייכות לקהילה, שיתוף הלקוחות, תמיכת הרבנים ויכולת המנהיגות של הפעילים הקהילתיים.

משאבים אישיים

המחקר הנוכחי עוסק בשני משאבים אישיים המשקפים את התנהלותו החיובית של אדם בחייו, כתנאי מקדים להשתלבות בקהילה וקבלת אחריות בפעילות קהילתית: שליטה עצמית והערכה עצמית (Burns, Storey, & Certo, 1999; Itzhaky & York, 2004; Mendonca, 2000; Ohmer, 2004; Skaff, Abeles, & Pearlin, 2004). ככל הידוע, הקשר בין משאבים אישיים לתפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית טרם נבחן בספרות, אך משאבים אלו, כפי שיורחב להלן, חיוניים להצלחת הפעילות הקהילתית. תפיסת אפקטיביות ההתערבות היא כאמור לעיל מדד להצלחתן (Itzhaky & Dekel, 2005; Itzhaky & York, 1991).

שליטה עצמית (mastery) מוגדרת במידה שבה אנשים רואים את עצמם בעלי שליטה על הנסיבות והאירועים המשפיעים על חייהם (Ben-Zur, 2003; Pearlin & Lieberman, 1981). שליטה עצמית מושגת כאשר יחידים מעצבים את המציאות הפיזית, החברתית וההתנהגותית, ומשפיעים עליה, כך שתתאים לתפיסותיהם ולרצונותיהם (Ben-Zur, 2003; Rubin & Rubin, 2001). כאשר הפרט תופס עצמו בעל השפעה על המציאות הסובבת אותו, או אז יש לו מוטיבציה לפעול גם בסביבתו הרחבה, ולקחת חלק בפעילות קהילתית ופוליטית, משום שהוא מאמין ביכולתו לשנותה. תפיסות אלו ומימושן במעשים יכולים להביא לפעילות קהילתית אפקטיבית (Kosic, 2007).

כאשר בוחנים את המשתנה שליטה עצמית בקרב אוכלוסייה חרדית, ראוי לשים לב לתפיסות ערכיות-דתיות בדבר השליטה על החיים, המאפיינות את האוכלוסייה החרדית. קולות אחדים בספרות מצביעים על קשר שלילי בין תפיסות דתיות, המבוססות על אמונה בהשגחת האל, לבין תפיסות של שליטה עצמית (Schieman, 2003; Nguyen, & Elliott, 2003), ולעומתם אחרים מעידים על קשר חיובי בין דתיות לבין שליטה עצמית. לפי האחרונים, האמונה הדתית תורמת לבריאות הגוף והנפש ומהווה עוגן בניהול חיי הפרט, ובכך תורמת להשגת שליטה טובה יותר על חייו (Arcury, 2000; Quandt, McDonald, & Bell, 2000). אפשר לומר אפוא, שדרושה זהירות בבחינת משתנה זה בקרב אוכלוסיות חרדיות, שכן הן עשויות לשקף אורח חיים המאופיין בשליטה עצמית, אך לא להזדהות עם עמדות הנוגדות את שליטת האל. תורסן ומהוני

(Thoresen & Mahone, 1974) דנו בזה והסבירו, ששליטה עצמית משקפת את יכולתו של הפרט להפעיל בחירה חופשית ולבחור את דרך ההתנהגות הנכונה בעיניו מבין חלופות שונות. הסבר זה תואם את העולה ממקורות המציגים את שורשי תפיסת היהדות. תפיסה זו עוסקת רבות בבחירה החופשית של האדם ובאחריותו למעשיו. אלו מהוות עיקר חשוב בדרך חייו של היהודי כולה (רמב"ם, משנה תורה, הלכות תלמוד תורה; רמב"ם, שמונה פרקים). יהודי מאמין סבור כי הוא אחראי למעשיו, ובכך העת ייתן עליהם דין וחשבון לפני "פמליה של מעלה". אמונה זו מניעה אותו לפעול ככל יכולתו להשגת מטרותיו וערכיו מתוך אחריות כבדה ביותר.

מעט מאוד מחקרים בחנו את הקשר שבין שליטה עצמית לאפקטיביות ההתערבויות הסוציאליות (Frank, 1972; Yu & Moen, 2002). אין בהם מחקרים שבחנו קשר זה בקרב פעילים קהילתיים ובהקשר של התערבויות סוציאליות קהילתיות. המחקר הנוכחי הוא מחקר חלוץ, הבודק לראשונה סוגיה חשובה שטרם נחקרה, ושופך אור על המשאבים האישיים שבכוחם לנבא את תפיסת האפקטיביות של התערבויות סוציאליות קהילתיות.

הערכה עצמית (self esteem) היא סכמה הכוללת את תפיסתו העצמית של הפרט והרגשתו העצמית, וחופפת למושג "דימוי עצמי" (Kernis, 2003). הספרות מתארת הערכה עצמית כמבנה מאורגן של תפיסת העצמי של הפרט את תכונותיו ואת כישוריו ביחס לעצמו וביחס לאחרים (Baumeister, Campbell, Krueger, & Vohs, 2003; Rogers & Dymond, 1954). הערכה עצמית מורכבת ממערכת תפיסות לגבי זהות עצמית, שביעות רצון עצמית, אהבה עצמית, התנהגות, ביקורת וקבלה עצמית (Baumeister et al., 2003; Kernis, 2003). אפקטיביות הפעילות הקהילתית היא פועל יוצא של הערכה עצמית גבוהה, מאחר שתודות לה מאמינים הפעילים ביכולותיהם לבצע משימות שונות, ליצור קשרים עם הזולת, ולהגיע להישגים ניכרים בפעילותם (Burns et al., 1999; Heskin, 1991). ככל הידוע, רק מעט מחקרים בחנו את האפקטיביות של פעילים קהילתיים. שני מחקרים מצביעים על כך שפעילים ששימשו בתפקידים מנהיגותיים בקהילה התאפיינו במידה רבה של הערכה עצמית (Hill & Ritchie, 1977; Van Quaquebeke, & Eckloff, 2013).

כאמור, במחקר הנוכחי נבדקה גם תרומתם של מניעי התנדבות המאפיינים את הפעילים-המתנדבים הקהילתיים. זאת משום שהמניעים להתנדבות גם הם מאפיינים אישיים של הפרט והם תורמים להצלחת הפעילות הקהילתית (Brown, 2006; Mizrahi & Rosenthal, 2001).

מניעי התנדבות (motives for volunteering), מתוארים בספרות על פני רצף הנע בין שני קצוות: מניעים זולתניים (אלטרואיסטיים) ומניעים אישיים (אגואיסטיים). החוקרים הדנים במניעים הזולתניים מדגישים את המניעים הנובעים מתכונותיהם

תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים בחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים

האישיות של המתנדבים, שאליהן חונכו מילדות, ערכים אנושיים של התייחסות לפרט במצוקה וערכים חברתיים המתבססים על רצון אמתי לתקן עיוותים בקהילה, מתוך אמונה שיהפכו את חברתם למקום טוב יותר לחיות בו (Baron & Byrane, 2003; Caputo, 1997; Clary & Snyder, 1991; Cnaan & Goldberg-Glen, 1991; Katz, 1964; Smith, 1981).

בין המניעים האישיים: הזדמנות להתנסות במצבים ובתפקידים הבוחנים את בגרותו ואחריותו של המתנדב והם אמצעי לחברות (כרמלי, 2001; פרס וליס, 1975), הזדמנות לרכישת ניסיון לפני כניסה למערכת פורמלית או לעבודה בשכר ויצירת קשר עם עולם העבודה בשכר (צברי-מלר, 2004; Clary & Snyder, 1991; Clary, Snyder, 2004), ומסגרת התנדבותו (Wilson & Musick, 1999; Sills, 1982). למניעים אחרים פנים חברתיים וקהילתיים: רכישת חברים והקלה על בדידות (Wilson, 2000), לגיטימציה למעורבות פוליטית (פרס וליס, 1975; Smith, 1994) ואפשרות למעורבות בקהילה (Leither & Leither, 1994).

על פי הספרות, מניעי התנדבות המרכזיים בחברה החרדית כוללים ערכים אמוניים-דתיים של היהדות בדבר חסד, ערבות הדדית ואחריות הדדית, ומהם נגזר הערך של עזרה לזולת (דהן, 1998; סירקין, 2001). מחקרם של סמית ושרביט (2003) על מניעי ההתנדבות של חרדים למשמר האזרחי חיזק זאת חיזק טיעון זה כשמצא כי אחד הגורמים הבולטים להתנדבות הוא הרצון לתרום לחברה.

הספרות העוסקת בחקר מניעי ההתנדבות הצביעה על קשר חיובי בין מניעים אישיים לבין התמדה ומסירות להתנדבות ואפקטיביות הפעילות הקהילתית (Brown, 2006; Mizrahi & Rosenthal, 2001; Passy & Giugni, 2001; Waysman & Savaya, 2004). כאשר הפעיל מונע לפעילות התנדבותית מתוך מניעים אישיים (ולא זולתניים), גוברת אפקטיביות ההתערבות שהוא נוטל בה חלק (Peloza, Hudson, & Hassay, 2009). עם זאת, הספרות מעלה כי באוכלוסייה החרדית שונים פני הדברים. על פיה יש קשר חיובי בין מניעי התנדבות דתיים, שאנו מזהים כמשתייכים למניעים זולתניים, לבין נכונותו של הפרט לתרום ולהתנדב (Fischer & Schaffer, 1993). זאת משום שהאוכלוסייה החרדית מונעת להתנדבות מתוך חובה חברתית (סמית ושרביט, 2003; שי, לזר, דוכין וגדרון, 1999), השקפות דתיות וערכים כמו גמילות חסדים, וללא ציפייה לתמורה (גבעולי, 1993; מוריאל, 1975). כלומר, מניעי התנדבות המנבאים התמדה בהתנדבות נובעים מתוך מניעים זולתניים, המונחים ומחוזקים בידי ערכי חסד ונתונה המרכזיים בחברה החרדית. על בסיס האמור לעיל, שתפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתיות היא מדד להצלחת הפעילות הקהילתית, אפשר לשער כי בקרב פעילים חרדים תפיסת אפקטיביות ההתערבות תגבר הודות להימצאותם של מניעי התנדבות זולתניים.

משאבים חברתיים

עד כה תוארו התנאים האישיים לאפקטיביות פעילות קהילתית. מהם התנאים החברתיים-קהילתיים הדרושים לאפקטיביות הפעילות כמשאבים בסיסיים אשר על הפרט להתאפיין בהם בעומדו בפני אתגרי לחץ ודחק? הובפול (Hobfoll, 1989, 2001) מביא בתשובה לכך את משאבי התמיכה החברתית. עיון בספרות המקצועית של העבודה הסוציאלית הקהילתית חושף תשובה רחבה יותר ומפורטת יותר. תשובה זו עוסקת בשלושה גורמים חשובים לאורך חייה של ההתערבות הסוציאלית הקהילתית ומספקים את מרכיבי התמיכה בה: תושבי הקהילה עצמה, הממסד המפעיל את ההתערבות, ומנהיגי הקהילה.

שייכות לקהילה (community belonging) היא התנאי הראשון לפעילות קהילתית, ובה גלומה התמיכה המגיעה מהקהילה ומחבריה. שייכות לקהילה מבטאת כיצד הפרט תופס את היותו חלק מהקולקטיב, ומתייחסת לתחושת המעורבות ההדדית והאמונה כי הצרכים האישיים יקבלו מענה גם באמצעות מחויבות לכלל (Newbrough & Chavis, 1986). תחושת שייכות לקהילה כוללת ארבעה מרכיבים (McMillan & Chavis, 1986): חברות, השפעה, אינטגרציה ושביעות רצון, וחיבור רגשי. מרכיב החברות מאופיין בקשרים החברתיים שיש לאנשים בקהילה, תחושת הביטחון שיש לחברי הקהילה, המאפשרת להם להתאחד וליצור קשר ללא מכשולים, שייכות וזהות, השקעה אישית ומערכת סמלים משותפים. מרכיב ההשפעה מתייחס להשפעה הדדית שיש לפרט ולקהילתו זה על זה. מרכיב האינטגרציה ושביעות הרצון מתייחס לסיפוק צרכי החברים באמצעות משאבים המתקבלים דרך החברות בקבוצה. ולבסוף, החיבור הרגשי ניוון מטיב יחסי הגומלין בין חברי הקהילה, היסטוריה משותפת של חברי הקהילה, השקעת הפרטים בה ותמיכתם אלו באלו. תחושת שייכות לקהילה קשורה קשר חיובי להצלחת הפעילות הקהילתית והגברת האפקטיביות שלה (Itzhaky & Dekel, 2008). השתייכות הפרט לקהילתו מזכה אותו בלגיטימציה וחיזוק לפעול למענה, ואלו מגבירים את הצלחת פעילותו (Chaskin, Brown, 2007; Venkatesh, & Vidal, 2007; Guo & Musso, 2007). השתייכות הפרט לקהילתו והשתתפותו בפעילות הקהילתית מחזקים גם את ממד התמיכה הנובע מהקשר עם הממסד ונוגע לרמת שיתוף הלקוחות.

שיתוף לקוחות (client participation) הוא עיקרון וערך בסיסי בהתערבות בתחום המקרו, והוא מכוון להגביר את מעורבות האזרחים בתכנון וביישום מדיניות הממשל (Braye, 2000; Lukes, 2005). מדובר ברצף המאפשר שיתוף, החל מרמות בסיסיות של מסירת מידע מהממסד ללקוחות, דרך התייעצות עמם, וכלה בשיא תהליך השיתוף, השלב שבו האחריות המלאה נמסרת לידיהם. ממסד התומך במעורבות הלקוחות בפעילות הציבורית מאפשר ללקוחות להשמיע את קולם ולהשפיע על תהליכי

תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים בחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים

עיצוב מדיניות, וגם לקחת חלק בשלב היישום כפעילים קהילתיים המבצעים את הפעילות הלכה למעשה (Hart, 1997; Itzhaky & York, 1991; Mizrahi, 2005; Rubin, 2001). הספרות מעלה כי שיתוף הלקוחות מחנך למודעות ולפעילות קהילתית, ותוך כדי מעורבות חברתית והשתתפות במימוש הזכות לקבוע את הצביון של סביבתם גוברת העשייה במסגרת הפעילות הקהילתית (Itzhaky & York, 1991). שיתוף הלקוחות מגביר את אפקטיביות הפעילות הקהילתית כיוון שהפעילות מתאימה יותר לצורכי המשתתפים (Itzhaky & York, 1991, 1994). לצד הגושפנקה לפעילות הקהילתית המושגת באמצעות תהליכי שיתוף לקוחות תקינים ויחסים פוריים עם הממסד, בחברה החרדית חשובה לא פחות השגת תמיכתם של רבני הקהילות בפעילויות הקהילתיות המבוצעות. רוטמן (Rothman, 1996, 2001) ציין כי בתכנון התערבות בקהילה יש לקבל לגיטימציה להתערבות מראשי הקהילה וממנהיגיה. יעדי הפעילות רלוונטיים רק אם קיבלו הסכמה מוקדמת ממנהיגי הקהילה.

תמיכת הרבנים (support from rabbis) מקבלת בספרות התייחסות ייחודית נוספת תחת הצורך לערב מנהיגות דתית במסגרת ההתערבות הקהילתית (Chaskin et al., 2007). באוכלוסייה החרדית, הרבנים (ראשי הישיבות, הפוסקים ואדמו"רי החסידים המוגדרים כ"גדולי התורה"), הם מנהיגות בלתי-מעוררת בכל תחומי החיים (גרילק, 2002; שלג, 2000), והציות להם הוא חלק בלתי נפרד מאורח החיים החרדי, גם בתחומים שאינם מאופיינים כדתיים או הלכתיים, כמו תחומים פוליטיים ולאומיים (גוטליב, 2007; פרידמן, 1991).

כהן (1996), בתארה את עבודתה כעובדת קהילתית בשכונה חרדית, ציינה תנאי בסיסיים מקדים אחד ליצירת קשר עם הקהילה והתחלת העבודה עמה, והוא עידוד הרבנים או לפחות הבעת הסכמתם לפעילות קהילתית זו או אחרת. זאת משום שהציות לרבנים תופס מקום מרכזי בחברה זו גם בנוגע לפעילות למען הקהילה. פעילות קהילתית אשר תפסח על שלב גיוס תמיכת הרבנים עלולה להיכשל, ואילו פעילות שתוודא כי יושג שיתוף פעולה עמם תזכה לאפקטיביות רבה (גרילק, 2002; סמית ושרביט, 2003; שלג, 2000).

באמצעות המשאבים החברתיים אשר תוארו לעיל (שיתוף לקוחות, שייכות לקהילה ותמיכת הרבנים) אפשר לאפיין את סביבת הפעיל. אך אלו אינן בהם כדי להביא את הפרט לרמות גבוהות של פעילות קהילתית ללא מסוגלות אישית – יכולת מנהיגות.

יכולת מנהיגות (leadership competence) זוהי מערכת תפקודים שאנשים מציגים בקבוצה, המסייעת לקבוצה להשיג מטרה משותפת (Vroom & Jago, 2007). היא מורכבת מכמה תכונות אישיות המסייעות לבעליהן להניע אחרים ולהובילם.

ביניהן: מסוגלות עצמית והיכולת להשפיע על החלטות הנוגעות למציאות החיים ולהשפיע על אחרים. בעלי יכולת מנהיגות מתוארים בספרות כבעלי מטרות וחזון הפועלים להפוך אותם למציאות. זאת באמצעות יצירת השפעה ברמות חברתיות: הם מעוררים השראה, ויוצרים מוטיבציה ומחויבות. הם מביעים אמון ביכולותיהם של אנשים, מאפשרים גדילה וצמיחה, תומכים במונהגים, מדריכים אותם ומסייעים להם להתגבר על מכשולים (Mok, 2004; Pech, 2003; Raelin & Koehler, 2004). לפיכך, יכולת מנהיגות הוא שילוב של משאב אישי וחברתי. המחקר הנוכחי מתייחס אליו כאל משאב חברתי, אך בשל השילוב עם הפן האישי, הוא מופיע בקטגוריה נפרדת, כפי שנראה בהמשך.

מגדר

על פי הספרות, שיעור ההשתתפות של נשים בפעילות קהילתית גבוה במידה ניכרת משיעור הגברים (Wilson, 2000), אך אין מידע על שונות מגדרית בתפיסת האפקטיביות של הפעילות הקהילתית. המחקר הנוכחי ינסה לענות על השאלה: האם יש הבדלים בין גברים לנשים בתפיסת האפקטיביות של הפרויקטים שהם מפעילים?

לסיכום, פעילות קהילתית נושאת לעיתים קרובות אופי פוליטי סבוך ומורכב, ומעמידה את הפעילים הנוטלים בה חלק בלחצים ובאתגרים. על בסיס תיאוריית שימור המשאבים אפשר להבין, כי הדרך לצלוח פעילות זו, ואף להביא לרמות גבוהות של אפקטיביות, היא להקדים ו"להצטייד" במשאבים אישיים וחברתיים. כיוון שחסרה ספרות העוסקת בזיקתם של משאבים אלו להצלחת הפעילות הקהילתית, ינסה המחקר הנוכחי להשיב על השאלה: אלו מכלל המשאבים האישיים (שליטה עצמית והערכה עצמית) והחברתיים (שייכות לקהילה, שיתוף לקוחות, תמיכת הרבנים ויכולת מנהיגות) תורמים לתפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית? בתוך כך, יעמוד המחקר הנוכחי גם על תרומתו של מאפיין הרקע מגדר להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. ניתוחי הרגרסיה אשר יוצגו בהמשך יאפשרו לראות את התרומה הייחודית והמשולבת של כלל המשתנים הללו, שהם המשתנים הבלתי-תלויים של המחקר, ובכך לראות מי מיטיב יותר מכולם לנבא את הצלחת הפעילות הקהילתית ביתר שאת, המבוטאת במשתנה התלוי של המחקר – תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית.

המחקר

המשתתפים

במחקר השתתפו 163 פעילים מתנדבים מקרב האוכלוסייה החרדית, מתוכם 59 (36.2%) גברים ו-104 (63.8%) נשים. גיל המשתתפים במחקר נע בין 17 ל-79 (M=42.15, SD=9.80); 94 (59.4%) היו מועסקים ו-64 (40.5%) היו מחוסרי תעסוקה. מספר שנות ההשכלה הממוצע היה 13 שנים (SD=2.15) וממוצע מספר הילדים היה 5.98 (SD=3.10). 19% ממשתתפי המחקר הגדירו עצמם בעלי תשובה, 68.1% ענו שהם חרדים מאז ומעולם, ו-12.9% לא השיבו על שאלה זו. פיקוח על משתנה זה (כן / לא בעל תשובה) (וגם על יתר משתני הרקע) שנעשה בהמשך הניתוחים הסטטיסטיים לא הצביע על השפעה מתערבת של משתנה זה על התוצאות.

הליך המחקר

המידע נאסף באמצעות שאלונים למילוי עצמי שהופצו בקרב הפעילים המתנדבים ברחבי הארץ (ביניהם: מירושלים, מבני-ברק ומקריית-ספר). תחומי העיסוק של הפעילים המתנדבים כללו מעורבות בוועדי שכונות, ביניהן שכונות אשר השתתפו בפרויקט שיקום שכונות, וגם קידום נושאים פונקציונליים שונים כמו מענים לאוכלוסיות בעלות צרכים מיוחדים, קשישים, נוער בסיכון, תעסוקה ועוד. הפצת השאלונים נעשתה בעזרת עובדות סוציאליות המלוות את הפעילים ברחבי הארץ. פנינו לכל הרשויות (חרדיות ומעורבות כאחד) שבהן יש עבודה קהילתית עם אוכלוסיות חרדיות, וכולן נענו בחיוב. מתוך כ-250 שאלונים שהופצו, כ-65% מהשאלונים נמצאו מלאים ומתאימים להיכלל במחקר. ביתר השאלונים נשמטו חלקים משמעותיים או שהושבו ריקים, כנראה מאחר שהאוכלוסייה החרדית איננה מרבה להשתתף במחקרים. תיווך העובדות הסוציאליות סייע למגבלה זו, אך לא פתר את הבעיות הטכניות שהתגלו לאחר מכן בשאלונים. בשאלונים אלו לא נמצאו מאפיינים שונים מיתר השאלונים. מטרת המחקר שהוצגה לפני המשתתפים הייתה לימוד על תכנון התערבויות קהילתיות. מילוי השאלונים ארך כעשרים דקות. ועדת האתיקה של אוניברסיטת בר-אילן וועדת המחקר של משרד הרווחה אישרו את המחקר והוא עמד בדרישות אתיות. למשיבים הובטחה אנונימיות וסודיות. כמו כן הובהר להם כי השתתפותם במחקר היא התנדבותית וכי יוכלו לסרב או להפסיק את מילוי השאלון בכל עת שירצו.

כלי המחקר

המשתנה התלוי: שאלון תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית
שאלון זה בודק את תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית שבה הפעיל משתתף, והוא

מבוסס על השאלון של יצחקי ובוסטין (Itzhaky & Bustin, 2005). כפי שצוין לעיל, על בסיס גישת היעדים המנחה את המחקר הנוכחי, נבנו היגדים המשקפים את עולמות התוכן של עשייתם של הפעילים במסגרת הפעילות הקהילתית. הם מתבססים על ספרות מקצועית הדנה באפקטיביות הפעילות הקהילתית, וכמו כן, תיקפו אותם אנשי מקצוע מתחום זה. בשאלון 5 פריטים, כגון: "באיזו מידה חל שינוי בקהילה בעקבות הפעלת הפרויקט?". התשובות ניתנו על סולם ליקרט בן 5 דרגות, מ-1 – בכלל לא, עד 5 – במידה רבה מאוד. מהימנות הכלי במחקר של יצחקי ובוסטין: $\alpha = .82$. מהימנות הכלי במחקר הנוכחי: $\alpha = .70$.

משאבים אישיים

שאלון הערכה עצמית. את השאלון הבודק הערכה עצמית כתב רוזנברג (Rosenberg, 1965) ותרגמו לעברית הובפול וולפיש (Hobfoll & Walfisch, 1984). בשאלון 10 פריטים, כגון: "יש לי דעה חיובית כלפי עצמי". התשובות ניתנו על סולם ליקרט בן 5 דרגות, מ-1 – מסכים מאוד, עד 5 – לא מסכים כלל. מהימנות הכלי בדיווח המתרגמים: $\alpha = .95$. מהימנות הכלי במחקר הנוכחי: $\alpha = .74$.

שאלון שליטה עצמית. את השאלון הבודק שליטה עצמית כתבו פרלין ושולר (Pearlin & Schooler, 1978) ותרגמו הובפול וולפיש (Hobfoll & Walfisch, 1984). בשאלון 7 היגדים, כגון: "מה שיקרה לי בעתיד תלוי בעיקר בי". התשובות ניתנו על סולם ליקרט בן 5 דרגות, מ-1 – מסכים בהחלט, עד 5 – לא מסכים בהחלט. מהימנות הכלי בדיווח המתרגמים: $\alpha = .88$. מהימנות הכלי במחקר הנוכחי: $\alpha = .74$.

שאלון מניעי התנדבות. את השאלון המקורי בנו כנען וגולדברג-גלן (Cnaan & Goldberg-Glen, 1991) והוא קוצר על פי מחקרה של צברי-מלר (2004). בשאלון המקוצר 15 פריטים והוא מכיל מניעים אישיים, כגון: "רציתי להרחיב אופקים"; ומניעים זולתניים, כגון: "קיבלתי חינוך להתנדבות". המשתתף מעריך את המניעים שגרמו לו להתנדב ואת מידת השפעתם. ההיגדים ניתנים על סולם ליקרט בן 4 דרגות, מ-1 – בכלל לא השפיע, עד 4 – השפיע במידה רבה. ניתוח הגורמים העלה כי המניעים נחלקים למניעים אישיים ומניעים זולתניים, המשקפים שני עולמות תוכן נפרדים (שאינם הפכים). מהימנות קבוצת המניעים במחקרה של צברי-מלר: $\alpha = .74$. למניעים האישיים ו- $\alpha = .73$ למניעים הזולתניים. מהימנות הכלי במחקר הנוכחי: $\alpha = .83$. לפריטים האישיים ו- $\alpha = .70$ לפריטים הזולתניים.

תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים כחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים

משאבים חברתיים

שאלון תחושת שייכות לקהילה. את השאלון הבודק שייכות לקהילה פיתח בקנר (Buckner, 1988) כחלק משאלון לכידות קהילתית, והמחברת הראשונה (יצחקי) תרגמה אותו לצורך המחקר הנוכחי. בשאלון 11 פריטים הבודקים את הרגשת הנבדק ביחס לקהילתו ומקום מגוריו, כגון: "אני מרגיש נאמנות לאנשים בקהילה זו". התשובות ניתנו על סולם ליקרט בן 5 דרגות, מ-1 – מסכים, עד 5 – לא מסכים כלל. מהימנות הכלי: $\alpha = .88$. מהימנות הכלי במחקר הנוכחי: $\alpha = .91$.

שאלון תפיסת שיתוף לקוחות. שאלון זה בודק עד כמה הממסד משתף את הפעילים. פיתחו אותו יצחקי ויורק (Itzhaky & York, 1994). בשאלון פריט אחד, המציג 6 רמות שונות של שיתוף לקוחות, החל מ-1 – אני לא שותף בכלל, ועד 6 – אני שותף מלא, יוזם מתכנן ומבצע. על המשיב היה לסמן באיזו רמת שיתוף הוא נמצא.

שאלון תמיכת הרבנים. שאלון זה חובר לצורך המחקר הנוכחי, ובו פריט אחד המתיחס לתמיכת הרבנים בפרויקט. הנבדק התבקש לדרג את תמיכת הרבנים בפרויקט, מ-1 – התנגדו, עד 6 – יצאו בקריאה לקחת חלק בפעילות זו.

שאלון תפיסת יכולת מנהיגות. שאלון זה הופיע במחקרם של זימרמן וזהניסר (Zimmerman & Zahniser, 1991) ותרגמוהו יצחקי ויורק (Itzhaky & York, 2000). בשאלון המקורי 8 פריטים, כגון: "הרבה פעמים אני המנהיג בקבוצה". התשובות ניתנו על סולם ליקרט בן 6 דרגות: מ-1 – מסכים בהחלט, עד 6 – מתנגד בהחלט. מהימנות הכלי בדיווח המתרגמים: $\alpha = .78$. מהימנות הכלי במחקר הנוכחי: $\alpha = .63$.

ממצאים

כדי לבדוק את תרומתם הייחודית והמשולבת של המשאבים האישיים והחברתיים להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית, נערכו ניתוחי רגרסיה היררכית. בצעד הראשון הוכנס מאפיין הרקע מגדר; בצעד השני הוכנסו המשאבים האישיים – שליטה עצמית והערכה עצמית; בצעד השלישי הוכנסו המשאבים החברתיים – שייכות לקהילה, שיתוף לקוחות ותמיכת הרבנים; בצעד הרביעי הוכנס המשתנה יכולת מנהיגות, שהוא משאב קהילתי, וגם יכולת אישית של הפעיל.

לפני בחינת אפקטיביות הפעילות הקהילתית כפועל יוצא של מניעי התנדבות, ביקשנו לבחון את הסטטיסטיקה התיאורית של משתתפי המחקר כדי להשיב על השאלה: מאילו מניעים – אישיים או זולתניים – מרבים הפעילים הקהילתיים לפעול? לצורך מענה על שאלה זו חושבו ניתוחי שונות מסוג מבחני t-test תלויים, כדי

חיה יצחקי ולאה זנבר

לראות אם יש הבדלים בין ציוני המניעים האישיים לזולתניים ואם הם מובהקים. ניתוחי השונות העלו כי אכן יש הבדלים מובהקים בין ממוצעי המניעים. ממוצעי המניעים הזולתניים נמוכים יותר מממוצעי המניעים האישיים. לוח 1 מציג את התוצאות.

לוח 1: ממוצע מניעי התנדבות זולתניים לעומת ממוצע מניעי התנדבות אישיים בקרב משתתפי המחקר, סטיית תקן ו-t-test (n = 163)

מדדים	M	SD	t
מניעי התנדבות זולתניים	1.80	.07	6.50 ***
מניעי התנדבות אישיים	2.50	.06	

*** p < .001

נותרה שאלה: לאלו מניעים יש תרומה מובהקת ביותר לאפקטיביות הפעילות הקהילתית? למענה על שאלה זו ולצורך בדיקת תרומתם של יתר משתני המחקר נערכו כאמור ניתוחי רגרסיה היררכית.

כדי לוודא שלצעדי הרגרסיה לא הוכנסו משתנים חופפים, חושבו מתאמי פירסון עבור כל המשתנים הבלתי תלויים. המתאם הגבוה ביותר נמצא בין מניעי ההתנדבות האישיים לבין מניעי ההתנדבות הזולתניים. מתאם זה התקבל שלילי ומובהק (r = -.54, p < .001). כזכור, ניתוח הגורמים שחושב עבור כל פריטי מניעי ההתנדבות העלה, כי שתי חטיבות מניעים אלו מייצגות עולמות תוכן נפרדים, שאינם נמצאים על רצף אחד. על כן גם כאן הוכנסו שתי חטיבות מניעי ההתנדבות בנפרד. יתר המתאמים לא נמצאו גבוהים או מובהקים, ועל כן הוכנסו כמות שהם לניתוח רגרסיה היררכית. לוח 2 מציג את תוצאות המתאמים.

לוח 2: מתאמים בין משתני המחקר הבלתי תלויים (n = 163)

מדדים	1	2	3	4	5	6	7	8
1. שליטה עצמית	—	.44 ***	.04	-.29 **	.03 **	.07	.03	.31 ***
2. הערכה עצמית		—	.06	-.05	.04	.19 *	-.03	.31 ***
3. מניעים זולתניים			—	-.54 ***	-.24 **	-.03	-.19 *	-.06
4. מניעים אישיים				—	.05	-.03	.13	.05
5. שייכות לקהילה					—	.18 *	.19 *	-.02
6. תפיסת שיתוף לקוחות						—	.02	.43 ***
7. תמיכת הרבנים							—	.04
8. תפיסת יכולת מנהיגות								—

* p < .05 ** p < .01 *** p < .001

תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים בחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים

בעקבות חישוב המתאמים, ששלל חפיפות בין משתנים, נכללו כולם יחד בניתוח הרגרסיה המציג את תרומתם הייחודית והמשולבת להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. לוח 3 מציג את תוצאות ניתוח הרגרסיה ההיררכית.

לוח 3: מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפרויקט

(n = 163)

צעד	מדדים	B	STE	β	R^2	ΔR^2	
1	קבוע	3.49	.25	—	.00	.00	
	מגדר	.13	.15	.08	—	—	
2	קבוע	2.70	.80	—	.09*	.09*	
	מגדר	.19	.14	.11	—	—	
	שליטה עצמית	.13	.09	.15	—	—	
	הערכה עצמית	-.03	.13	-.02	—	—	
	מניעים זולתניים	-.15	.12	-.13	—	—	
	מניעים אישיים	.24	.14	.20*	—	—	
	קבוע	-.11	.79	—	.37***	.28***	
3	מגדר	.23	.13	.14*	—	—	
	שליטה עצמית	.14	.08	.16*	—	—	
	הערכה עצמית	-.09	.12	-.06	—	—	
	מניעים זולתניים	.02	.10	.02	—	—	
	מניעים אישיים	.25	.12	.21*	—	—	
	שייכות לקהילה	.41	.08	.41***	—	—	
	תפיסת שיתוף לקוחות	.06	.06	.09	—	—	
	תמיכת הרבנים	.18	.06	.26**	—	—	
	קבוע	-.38	.80	—	.39***	.02*	
	4	מגדר	.23	.13	.14*	—	—
		שליטה עצמית	.10	.08	.11	—	—
הערכה עצמית		-.11	.12	-.08	—	—	
מניעים זולתניים		.02	.10	.02	—	—	
מניעים אישיים		.22	.12	.19*	—	—	
שייכות לקהילה		.43	.08	.43***	—	—	
תפיסת שיתוף לקוחות		.02	.06	.03	—	—	
תמיכת הרבנים		.18	.06	.25**	—	—	
תפיסת יכולת מנהיגות		.15	.09	.15*	—	—	

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

בלוח 3 אפשר לראות כי בצעד הראשון לא ניכרת תרומה של מאפיין הרקע מגדר להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. בצעד השני, שבו נבדקו המשאבים האישיים ובכללם מניעי ההתנדבות, ניכרת תרומה למניעי ההתנדבות האישיים בלבד, המסבירה 9% מהשונות של המשתנה אפקטיביות הפעילות הקהילתית. כלומר, ככל שהפעיל מאופיין במניעי התנדבות אישיים במידה רבה יותר, כך עולה תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. ממצא זה משלים את הממצא הקודם, המעלה כי פעילים קהילתיים מונעים ממניעים אישיים במידה רבה יותר מאשר ממניעים זולתניים. לשליטה העצמית, להערכה העצמית ולמניעי ההתנדבות הזולתניים לא ניכרת תרומה להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית.

בצעד השלישי ניכרת תרומתם של מאפיין הרקע מגדר והמשתנה האישיותי שליטה עצמית להסבר השונות של אפקטיביות הפעילות הקהילתית, אף שהוכנסו זה מכבר וקודם לכן לא נודעה תרומתם. משמעות ממצאים אלו שונים מעידות על אפקטיביות פעילות קהילתית גבוהה יותר מזו של גברים. כמו כן, ככל שרמת השליטה העצמית גבוהה יותר, כך עולה מידת הצלחת הפעילות הקהילתית. תרומתם של מניעי ההתנדבות האישיים מופיעה גם כאן, ולאילו מצטרפת תרומתם של המשאבים החברתיים שייכות לקהילה ותמיכת הרבנים. ככל שרמות השייכות לקהילה ותמיכת הרבנים גבוהות יותר, כך עולה מידת הצלחת הפעילות הקהילתית. בצעד זה מתווספים 28% להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. למשאב החברתי שיתוף לקוחות אין תרומה מובהקת להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. יש לציין כי ההבחנה בתרומתו של המשתנה מגדר להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית הביאה אותנו לבדוק אם יש אינטראקציות בין המשתנה מגדר ליתר משתני המחקר שיש להם תרומה מובהקת להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. בדיקה זו העלתה כי אין אינטראקציות מובהקות.

בצעד הרביעי והאחרון מצטרפת תרומתו של המשתנה יכולת מנהיגות, המוסיפה 2% להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית ומשלימה ל-39% שונות כוללים. ככל שיכולת המנהיגות גבוהה יותר, כך עולה תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. בצעד זה נעלמת תרומתו של המשתנה שליטה עצמית. יתר המשתנים שנמצאו תורמים בשלב הקודם (מגדר, מניעי התנדבות אישיים, שייכות לקהילה ותמיכת הרבנים), שבים ומופיעים גם בצעד זה.

מטרת המחקר הייתה לבדוק את התרומה המשולבת של המגדר כמאפיין רקע, המשאבים האישיים (שליטה עצמית, הערכה עצמית ומניעי התנדבות) והמשאבים החברתיים (שייכות לקהילה, שיתוף לקוחות, תמיכת הרבנים ויכולת מנהיגות) לתפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית, ממצאי המחקר הבהירו מי מן המשאבים השונים תורם תרומה דומיננטית ביותר להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. בצעד הראשון לא נודעה תרומתו של משתנה המגדר, אם כי בצעד השלישי והרביעי היא מופיעה. ניתוח הרגרסיה מאפשר לערוך קיזוז השפעות בין משתנים. באופן זה, אם יש חפיפות בין משתנים, תרומתם המובהקת תתגלה דווקא בצעדים האחרונים. משמעות תרומתו של המשתנה מגדר להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית היא שהפעילות הקהילתית נתפסת כמוצלחת יותר בקרב נשים פעילות קהילתיות מאשר בקרב גברים פעילים. לא נמצא בסיס תיאורטי לכך בספרות, אך הסבר אפשרי עולה מתוך אפיוני מקצוע העבודה הסוציאלית והפעילות הקהילתית בחברה זו. מאחר שמרבית העובדים הסוציאליים הם למעשה נשים, עשויים גברים פעילים בחברה החרדית להימנע מלהימצא בקשר מעמיק ואינטנסיבי עמן. זאת בהתאם לאורח החיים החרדי השומר על צניעות והפרדה בין המינים (שלהב, 2006). בכך הם עלולים להחמיץ את הליווי החשוב שנותנות העובדות הסוציאליות ואשר נודעה לו תרומה להצלחת הפעילות הקהילתית (Zanbar & Itzhaky, 2014).

לגבי המשאבים האישיים, נמצאה תרומה מובהקת למשאב שליטה עצמית ולמניעי ההתנדבות האישיים בלבד. לא נמצאה תרומה מובהקת להערכה העצמית. אפשר להסביר זאת בכך שכאשר בודקים שליטה עצמית, בודקים היבט מוחצן בהתנהלותו של הפרט, המשפיע ישירות על הפעילות הקהילתית. רמת השליטה העצמית שהוא מייחס לעצמו תשקף עד כמה ינסה להשפיע על מערכות חשובות בסביבתו, על החלטות פוליטיות הנוגעות לו, ועד כמה יפעל במסגרות שונות בחייו (Zimmerman & Zahmiser, 1991). לעומת זאת, ההערכה העצמית עשויה להישאר ברובד פנימי יותר, ולאפיין את הפרט בתפיסות חיוביות כלפי עצמו (Kernis, 2003), אך ייתכן שאין די בהן להניע אותו לפעילות קהילתית אפקטיבית. כפי שהעלתה סקירת הספרות, רק מעט מחקרים מתייחסים לקשר שבין הערכה עצמית לאפקטיביות ההתערבויות הקהילתיות, ולמיטב ידיעתנו אף מחקר לא בחן את הקשר שבין שליטה עצמית לתפיסת אפקטיביות ההתערבויות. המחקר הנוכחי שופך אור לראשונה על סוגיה זו תוך דיון במורכבות של ממצאים אלו כמבואר לעיל.

יש לציין כי תרומתו של המשתנה שליטה עצמית מופיעה בצעד השלישי ונעלמת

בצעד הרביעי והאחרון, שבו הוכנסו כל המשאבים האישיים והחברתיים גם יחד. משמעות הדבר היא כי תרומת המשאבים האישיים זניחה לעומת תרומת המשאבים החברתיים להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. מממצאים אלו עולה כי לצורך הצלחת הפעילות הקהילתית, דומיננטית יותר תרומתם של משאבים חברתיים, ויש לוודא את קיומם לפני כל התערבות קהילתית. בעקבות מורכבות בחינת המשתנה שליטה עצמית, שאליה התייחסנו במבוא, שבנו ועקבנו אחרי ההתייחסויות למשתנה זה בשאלוני המחקר. להפתעתנו, מצאנו הערות הנוגעות לכלי המדידה של המשתנה שליטה עצמית בכתב ידם של המשיבים על גבי השאלון. תגובות נפוצות היו: "רק ה' יכול לעשות לי הכול", "הכול בעז'ה כמובן", "הכול תלוי רק בקב"ה", "הכול בידי שמיים". דברים אלו נכתבו בעיקר כתגובה להיגדים כגון: "מה שיקרה לי בעתיד תלוי בעיקר בי", "אני יכול לעשות כמעט כל דבר שאני מחליט לעשות", ולוודא במחיקת ההיגדים המקוריים של השאלון. ציוניהם העוקבים של כותבי תגובות אלו בשאלון שליטה עצמית היו נמוכים. שאלון זה יוצא דופן, שכן שאלונים אחרים לא זכו לתגובות.

בעקבות תגובות המשיבים פנינו לעיין בכתבי היהדות המרכזיים. ההתנגדות לשאלון השליטה העצמית התגלתה בתפיסה מרכזית המושרשת ביהדות: האמונה בהשגחה. היהודי מאמין כי אלוקיו ברא ומנהיג את עולמו באופן בלעדי והוא השולט על כל המעשים. היהודי המאמין חותם את תפילתו בכל בוקר: "אני מאמין באמונה שלמה, שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים" (י"ג עיקרים, על פי הרמב"ם, פירוש המשניות, מסכת סנהדרין, פרק י'). לכן, הערות המשיבים פותחות פתח להבנה כי ייתכן שאין מדובר באנשים חסרי שליטה אשר אינם פועלים בחייהם באופן אקטיבי, אלא שתפיסתם סותרת את ייחוס השליטה הבלעדית לעצמם (רמב"ם, שמונה פרקים). יש לציין כי ככל הידוע לנו לא דווח בעבר על בעיות של תקפות השאלון בקרב האוכלוסייה החרדית או אוכלוסיות מסורתיות אחרות. את השאלון בנו ותיקפו פסיכולוגים, וביניהם אנשי מקצוע העובדים עם אוכלוסייה חרדית. משיבה אחת ציינה בטרם ענתה על השאלון: "כתבתי על הרגשתי מעבר לאמונה בה". ציוניה בשאלון השליטה היו גבוהים במיוחד. הבהרה זו מאפשרת כיוון נוסף: ייתכן שיש לציין הערה מקדימה בשאלון, המבהירה למשיבים כי היגדים אלו אינם סותרים אמונה בהשגחה עליונה.

הממצא המפתיע הנוגע למשאב האישי השלישי והאחרון, מניעי ההתנדבות האישיים, איננו עולה בקנה אחד עם הספרות הגורסת כי האוכלוסייה החרדית מונעת מאוד ממניעי התנדבות זולתניים, ואלו מביאים להתמדה בפעילות ההתנדבותית ולהצלחתה (Fischer & Schaffer, 1993). יש לזכור כי קבוצות המניעים (אישיים וזולתניים) הוכנסו לניתוח הרגרסיה בנפרד כפי שהעלה ניתוח הגורמים, ואפשרו לבדוק את תרומת שניהם גם יחד. עולה אפוא מן הדברים כי האוכלוסייה החרדית איננה שונה

תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים בחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים

מהאוכלוסייה הכללית. האוכלוסייה הכללית מאופיינת במניעי התנדבות אישיים, התורמים, כאמור, לתפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית ההתנדבותית (Brown, 2006; Cnaan & Goldberg-Glen, 1991; Mizrahi & Rosenthal, 2001; Passy & Giugni, 2001; Waysman & Savaya, 2004).

תובנות אלו חשובות ביותר לצורך הפעלה נכונה של מתנדבים מקרב האוכלוסייה החרדית. האוכלוסייה החרדית מרבה להתנדב ולפעול למען קהילותיה בצורה רבה ומובחנת מזו של האוכלוסייה הכללית, מתוך ערכי הדת הזולתניים הקוראים לצדק חברתי וערכות הדדית (כץ, לוינסון וגדרון, 2007; Lane, Fischer & Schaffer, 1993). אך ממצאי המחקר הנוכחי מחדדים את המסקנה כי אף האוכלוסייה החרדית זקוקה למניעים אישיים לפעולה, והם אלו אשר לבסוף ינבאו את הצלחת הפעילות הקהילתית.

לגבי המשאבים החברתיים, לשלושה מהם נמצאה תרומה מובהקת להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית: שייכות לקהילה, תמיכת הרבנים ויכולת מנהיגות (אשר הוכנס בצעד נפרד, כאמור בשל היותו משאב אישי וחברתי גם יחד). לשיתוף הלקוחות לא נמצאה תרומה מובהקת להסבר השונות של אפקטיביות הפעילות הקהילתית.

יש לשער כי תרומת שיתוף הלקוחות לתפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית איננה באה לידי ביטוי כיוון ששיתוף הלקוחות איננו מתרחש בפועל ברמה משמעותית בקרב אוכלוסייה זו (קצובר, 1999). הספרות מתארת את סגירותה של החברה החרדית מפני הממסד ומיעוט הקשר עמו (שלהב, 1991; שגל, 1988; Heilman, 1992; Marty & Appleby, 1993; Heilman & Friedman, 1991), ואת ההבדלים בין האוכלוסייה החרדית לבין האוכלוסייה הכללית לגבי שיתוף הלקוחות. במחקר שבו הושוו דיווחיהם של פעילים קהילתיים חרדיים לדיווחי פעילים מהאוכלוסייה הכללית, נמצא כי הפעילים החרדים מדווחים על שיתוף לקוחות ברמה נמוכה יותר (זנבר, 2009).

לעומת זאת, הגושפנקה שמקבל הפעיל מקהילתו, בהיותו משתייך אליה, ותמיכת רבני הקהילה בפעילותו, הן אלו אשר ביכולתן לתרום לאפקטיביות הפעילות הקהילתית (כהן, 1996; סמית ושרביט, 2003; Itzhaky & Dekel, 2008), כיוון שהן משמעותיות הרבה יותר בחייו של הפעיל הקהילתי החרדי. הבחנה זו אף תואמת את הספרות הדנה באוכלוסיות המסורתיות אשר הרשתות החברתיות פועלות בהן ביתר שאת, יותר מבכל קהילה אחרת (Chai, 2000), וגם את הספרות על מקומם הבלתי מעורער של רבני הקהילות וחשיבות תמיכתם בכל אורחות החיים של הציבור החרדי (גוטליב, 2007; גרילק, 2002). ממצאים אלו מחזקים את הצורך בעבודה מאומצת של חדרה לאוכלוסייה החרדית, בהיותה אוכלוסייה דתית-מסורתית מסוגרת, וחיוזק האמון ההדדי בינה לבין הממסד, ובכללו, העבודה הסוציאלית הקהילתית.

לבסוף, יכולת מנהיגות תורמת אף היא להסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית, מאחר שהיא מאפשרת מימוש של משאב אישי וחברתי גם יחד; משאב זה מעיד שהפעיל נתפס כבעל ערך ויכולת הנהגה ביחס לחבריו (Mok, 2004; Raelin & Koehler, 2004), וגם שקהילתו נותנת לו "אשראי" להנהיגה (Guo & Bennis & Musso, 2007). ומתוך כל אלו, גוברת אפקטיביות הפעילות הקהילתית (Thomas, 2002; Itzhaky & York, 2000). כאמור לעיל, כל המשתנים הללו יחד סיפקו 39% מהסבר השונות של תפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית. כלומר, חטיבת המשתנים הללו מיטיבה לנבא מיהם המשתנים התורמים להצלחת הפעילות הקהילתית.

סיכום

מהמחקר הנוכחי עולים ממצאים חדשניים לגבי הפעילות הקהילתית בחברה החרדית, תחום שטרם נחקר. ממצאים אלו טומנים בחובם תובנות משמעותיות לתכנון ההתערבות הקהילתית באוכלוסייה זו. הממצאים בדבר תרומתם של מניעי ההתנדבות האישיים (בלבד) ותמיכת הרבנים בפעילות הקהילתית לתפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית, עלו לראשונה במחקר הנוכחי, והם שופכים אור על הצורך בכינון גישה מתאימה לפני תחילת העבודה הקהילתית עם האוכלוסייה החרדית. לגיוס תמיכת הרבנים, וגם ליצירת תגמולים והנעות התואמים את מניעי הפעילים, נודעה חשיבות רבה להצלחת הפעילות הקהילתית. אלו הם שלבי תכנון מקדימים שאין לפסוח עליהם כדי להביא את הפרויקטים השונים לכדי הצלחה. שלב נוסף שאין לפסוח עליו הוא יצירת יחסי עבודה הולמים עם הממסד, המאופיינים בשיתוף לקוחות. כיוון שהאוכלוסייה החרדית מאופיינת ברמת שיתוף לקוחות נמוכה מזו שבאוכלוסייה הכללית, וכיוון שיש לרמה זו חשיבות רבה לאפקטיביות הפרויקט, יש לכלול אסטרטגיה זו של שיתוף לקוחות בתכנון ההתערבות הקהילתית. לבסוף, הממצא המורה על הבדלים מגדריים לגבי אפקטיביות הפרויקט מצריך אף הוא לתת את הדעת על כתובת מקצועית מתאימה, גברית, שתעמוד לרשותם של הפעילים הקהילתיים ותאפשר להם להביא לידי ביטוי ומיצוי את יכולותיהם כפעילים, אשר יתרמו אף הם לתפיסת אפקטיביות הפעילות הקהילתית.

לצד המלצות אלו, המלצה בולטת ומרכזית העולה ממצאי המחקר נוגעת לצורך בחיזוק משאביהם האישיים והחברתיים של הפעילים אשר מגבירים את תפיסת אפקטיביות ההתערבויות הקהילתיות. פעילים קהילתיים שמשאביהם האישיים מוגברים ייטיבו להצליח במשימות הנקרות לפניהם (Zanbar & Itzhaky, 2013) ובכך להגביר

תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים בחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים

את אפקטיביות הפעילות הקהילתית. זאת ועוד, לאור תרומתם של עובדים סוציאליים קהילתיים לחיזוק המשאבים החברתיים ולהגברת הלכידות הקהילתית בקרב פעילים קהילתיים (Levy, Itzhaky, Zanbar, & Schwartz, 2012), ממצאי המחקר הנוכחי מורים כי בכוחם של משאבים אלו להגביר את תפיסת אפקטיביות ההתערבויות הקהילתיות שמבצעים הפעילים הקהילתיים.

לסיכום, זיהוי המשאבים האישיים והחברתיים המקדמים פעילות קהילתית אפקטיבית עשוי לאפשר איתור נכון של פעילים פוטנציאליים מן העֶבֶר האחד, המאופיינים במשאבים הנדרשים להצלחתה של הפעילות הקהילתית ומנגד לתרום ליצירת הכשרות מתאימות לפעילים קהילתיים, וגם לליווי מתאים של עובדים סוציאליים קהילתיים לאורך הפעילות הקהילתית, שיכול להביא לפעילות קהילתית אפקטיבית.

ממצאי המחקר הנוכחי עולות המלצות לגבי מחקרים עתידיים. במחקר זה נעשה שימוש בכלי בן פריט אחד לבדיקת המשתנה שיתוף לקוחות. כלי זה הוא היחיד שנמצא תואם את המשתנה התיאורטי. לכן אנו ממליצים לתת את הדעת על פיתוח כלים נוספים שיוכלו לשרת צורך זה. גם התאמתו של הכלי הבודק את המשתנה שליטה עצמית צריכה כאמור להיבדק, באמצעות החלפת משפטים שהמשיבים יכולים לתפוס כקונפליקטואליים, או בהוספת הערה מקדימה למילוי כלי זה. בתוך כך יש להבהיר, כי הגם שבמחקר הנוכחי תוקפו כל הכלים בידי אנשי מקצוע העובדים עם האוכלוסייה החרדית ובידי תושבים מקרבה, אנו ממליצים לחזור ולתקף כלים אלו כל עת שמחקר מעין זה נעשה בקרב אוכלוסיות מסורתיות וקולקטיביסטיות.

מגבלה העולה מהמחקר הנוכחי היא שתפיסת אפקטיביות ההתערבות הסוציאלית הקהילתית, נבדקה מנקודת ראותם של הפעילים הקהילתיים, ולא האפקטיביות עצמה. כלי זה, כמוהו ככלים רבים הנהוגים במחקרים מעולם מדעי החברה, בוחן את הדברים כפי שחווה אותם המשיב לשאלון המחקר. ככל הידוע לנו לא פותחו כלים למדידת אפקטיביות אובייקטיבית לכאורה של התערבויות סוציאליות קהילתיות. בהקשר זה אפשר רק לשוב ולהציע לבחון את אפקטיביות ההתערבות מנקודת מבטם של העובדים הסוציאליים הקהילתיים המלווים את ההתערבות, ולהצליב את המידע העולה מבדיקה זו עם המידע שנותנים הפעילים עצמם.

מגבלה נוספת של המחקר הנוכחי היא יכולת ההכללה. המחקר נערך בקרב החברה החרדית, שמאפיינים אותה במיוחד ארגוני חסד התנדבותיים רבים לצרכים שונים כחלק מתרבותה. כאמור, ככל הידוע לנו לא נערכו מחקרים דומים בקרב אוכלוסיות דתיות, מסורתיות וכלליות. אנו נוטים להניח שממצאי המחקר מתאימים גם לאוכלוסיות מסורתיות בארץ ובעולם ואף יכולים להתרחב לאוכלוסייה הכללית, וממליצים לחזור על המחקר גם במגזרים נוספים.

עוד מגבלה שיש בה מן היתרון היא שיטת הדגימה. מאחר שהעבודה בתחום

המקרו במגזר החרדי נמצאת בתהליכי התהוות ראשוניים, לא רבות הרשויות שבהן נעשית עבודה משמעותית בתחום המקרו עם אוכלוסייה זו. עיקר העבודה נעשית ברשויות חרדיות (בני-ברק, מודיעין עילית, ביתר עילית ועוד). לכן המחקר הנוכחי דגם את מרב המשיבים האפשריים מקרב אוכלוסיית הפעילים החרדים בארץ. נתון זה הופך את הדגימה למהימנה יותר, באשר משתתפי המחקר מייצגים את עצמם במלואם, אך לעומת זאת לא הייתה בקרה על אקראיות המדגם. המחקר הוא מחקר חלוץ, ויש לבסס עליו מחקרים נוספים בעתיד.

מקורות

- גבעולי, צ. (1993). מרכיבים מתגמלים להתנדבות מתמשכת. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מינהל גימלאות, שירות ייעוץ לקשיש.
- גוטליב, ד. (2007). העוני וההתנהגות בשוק העבודה בחברה החרדית, מחקר מדיניות 4. סדרת מחקרי מדיניות. ירושלים: מכון ון-ליר.
- גרילק, מ. (2002). החרדים: מי אנחנו באמת? ירושלים: כתר הוצאה לאור.
- דהן, מ. (1998). האוכלוסייה החרדית והרשות המקומית. חלק א': התחלקות ההכנסות בירושלים. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- זנבר, ל. (2009). הקשר בין משאבים אישיותיים וחברתיים לפעילות קהילתית ורווחה אישית בקרב פעילים קהילתיים בחברה החרדית. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר-אילן.
- כהן, מ. (1996). אבחון קהילתי ופיתוח מנהיגות בשכונה חרדית — רוממה. בעבודה קהילתית, 11, 87–95.
- כץ, ח., לוינסון, א. וגדרון, ב. (2007). פילנתרופיה בישראל, 2006: דפוסי התנדבות ותרומה של הציבור. באר-שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- כרמלי, ל. (2001). מבנה פעילות הפנאי בקרב מתבגרים. עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.
- לויתן, ע. (2003). השפעת 'החלוקה מחדש' על ממדי העוני ועומקו (1987–2001). ירושלים: בנק ישראל.
- מוריאל, י. (1975). בדרך טובים. ירושלים: המחלקה לחינוך ותרבות תורנית וגילה, ההסתדרות הציונית העולמית.
- סירקין, ג. (2001). הקשר שבין תמיכה חברתית ושביעות רצון מחיי הנישואין לבין דיכאון אחרי לידה אצל נשים חרדיות. עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן.
- סמית, ר. ושרביט ק. (2003). סקר עמדות כלפי התנדבות למשמר האזרחי בקרב המגזר החרדי. ירושלים: המשרד לביטחון פנים, לשכת המדען הראשי.
- פרידמן, מ. (1991). החברה החרדית — מקורות, מגמות ותהליכים. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- פרס, י. וליס, ר. (1975). ההתנדבות בישראל. תל-אביב: המרכז לשירות מתנדבים, א.י.ג. יישום מחקרים בע"מ.
- צברי-מלר, י. (2004). הקשר בין מניעי מתנדבים, קשייהם ותשומות הארגון המפעיל אותם לבין שביעות רצונם והתמדתם. עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן.
- קצובר, י. (1999). מסע אל ארץ החצרות. פנים, 9, 24–31.
- שי, ש., לזר, א., דוכין, ר. וגדרון, ב. (1999). פילנתרופיה בישראל: דפוסי תרומה והתנדבות של הציבור, דו"ח מחקר. באר-שבע: המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי, אוניברסיטת בן-גוריון.
- שלג, י. (2000). הדתיים החדשים, מבט עכשווי על החברה בישראל. ירושלים: כתר הוצאה לאור.
- שלהב, י. (1991). עיריה בכרך. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

- תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים בחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים
- שלהב, י. (2006). נשים חרדיות בין שני עולמות. בתוך: עמותת במקום (עורכת), איזה מין מרחב? תכנון מרחבי מנקודת מבט מגדרית. אסופת מאמרים מתוך סדרת מפגשים של עמותת במקום – "מתכננים למען זכויות תכנון" (עמ' 96–103). ירושלים: מכון ון-ליר.
- שנל, י. (1988). התבדלותם המרחבית של החרדים בישראל. בארי, 1, 151–171.
- Ansari, W. E., Phillips, C. J., & Hammick, M. (2001). Collaboration and partnerships: Developing the evidence base. *Health and Social Care in the Community*, 9, 215–227.
- Arcury T.A., Quandt, S.A., McDonald, J., & Bell, R. A. (2000). Faith and health self-management of rural older adults. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 15, 55–74.
- Austin, M. J. (2004). *Changing welfare services. Case studies of local welfare reform programs*. New York, NY: Haworth.
- Baron, R., & Byrane, D. (2003). *Social psychology* (10th ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., & Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4, 1–44.
- Bennis, W. G., & Thomas, R. J. (2002). *Geeks and geezers*. Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Ben-Zur, H. (2003). Happy adolescents: The link between subjective well-being, internal resources and parental factors. *Journal of Youth and Adolescence*, 32, 67–79.
- Boehm, A. (2002). Participation strategies of activist-volunteers in the life cycle of community crisis. *British Journal of Social Work*, 32, 51–70.
- Braye, S. (2000). Participation and involvement in social care: An overview. In H. Kemshell & R. Littlechild (Eds.), *User involvement and participation in social care* (pp. 9–28). London: Jessica Kingsley.
- Brown, M. J. (2006). *Building powerful community organizations*. Boston, MA: Long Haul Press.
- Buckner, J. C. (1988). The development of an instrument to measure neighborhood cohesion. *American Journal of Community Psychology*, 16, 771–791.
- Burns, M., Storey, K., & Certo, N. J. (1999). Effect of service learning on attitudes toward students with severe disabilities. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 34, 58–65.
- Caputo, R. K. (1997). Women as volunteers and activists. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 26, 156–174.
- Chai, K. (2000). *Protestant-Catholic-Buddhist: Korean Americans and religious adaptation in greater Boston*. Unpublished doctoral dissertation, Harvard University.
- Chaskin, R.J., Brown, V., Venkatesh, S., & Vidal, A. (2007). *Building community capacity*. New York, NY: Aldine/Transaction.
- Cheetham, J., Fuller, R., McIvor, G., & Petch, A. (1992). Evaluating social work effectiveness. *Research on Social Work Practice*, 2, 265–287.
- Clary, E., & Snyder, M. (1991). A functional analysis of altruism and prosocial behavior: The case of volunteerism. In M. Clark (Ed.), *Review of personality and social psychology*, Vol. 12 (pp. 119–148). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Clary, E., Snyder, M., & Stukas, A. (1996). Volunteers' motivation: Findings from a national survey. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25, 485–505.

- Cnaan, R. A., & Goldberg-Glen, R. (1991). Measuring motivation to volunteer in human services. *Journal of Applied Behavioral Science*, 27, 269–284.
- Fischer, L. R., & Schaffer, K. B. (1993). *Older volunteers: Guide to research and practice*. Newbury Park, CA: Sage.
- Fitzpatrick, J. L. (1988). Roles of the evaluator in innovative programs: A formative evaluation. *Evaluation Review* 12, 449–461.
- Frank, J. D. (1972). The bewildering world of psychotherapy. *The Journal of Social Issues*, 28(4), 27–43.
- Guo, C., & Musso, J. A. (2007). Representation in nonprofit and voluntary organizations: A conceptual framework. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 36, 308–326.
- Hart, R. A. (1997). *Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*. London, England: Earthscan.
- Heilman, S. C. (1992). *Defenders of the faith: Inside ultra-orthodox Jewry*. New York, NY: Schocken.
- Heilman, S. C., & Friedman, M. (1991). Religious fundamentalism and religious Jews: The case of the haredim. In M. E. Marty & R. S. Appleby (Eds.), *Fundamentalism observed* (pp. 197–265). Chicago, IL: Chicago University Press.
- Heskin, A. D. (1991). *The struggle for community*. Boulder, CO: Westview Press.
- Hill, N. C., & Ritchie, J. B. (1977). The effect of self-esteem on leadership and achievement: A paradigm and a review. *Group & Organization Management*, 2, 491–503.
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44, 513–524.
- Hobfoll, S. E. (1998). *Stress, culture, and community*. New York, NY: Plenum Press.
- Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology: An International Review*, 50, 337–421.
- Hobfoll, S. E. (2002). Social and psychological resources and adaptation. *Review of General Psychology*, 6, 307–324.
- Hobfoll, S. E., & Lilly, R. S. (1993). Resource conservation as a strategy for community psychology. *Journal of Community Psychology*, 21, 128–148.
- Hobfoll, S. E., & Walfisch, S. (1984). Coping with a threat to life: A longitudinal study of self-concept, social support, and psychological distress. *American Journal of Community Psychology*, 12, 87–99.
- Itzhaky, H., & Bustin, E. (2005). Promoting client participation by social workers. *Journal of Community Practice*, 13(2), 77–92.
- Itzhaky, H. & Dekel, R. (2005). Helping victims of terrorism: What makes social work effective? *Social Work*, 50, 335–343.

תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים בחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים

- Itzhaky, H., & Dekel, R. (2008). Community intervention with Jewish Israeli mothers in times of terror. *British Journal of Social Work, 38*, 462–475.
- Itzhaky, H., & York, A. S. (1991). Client participation and the effectiveness of community social work intervention. *Research on Social Work Practice, 1*, 387–399.
- Itzhaky, H. & York, A. S. (1994). Different types of client participation and the effects on community social work intervention. *Journal of Social Service Research, 19*, 85–98.
- Itzhaky, H., & York, A. S. (2000). Empowerment and community participation: Does gender makes a difference? *Social Work Research, 24*, 225–234.
- Itzhaky, H., & York, A. S. (2003). Leadership competence and political control: The influential factors. *Journal of Community Psychology, 31*, 371–381.
- Itzhaky, H., Zanbar, L., Levy, D., & Schwartz, C. (in press). The contribution of personal and social resources to well-being and sense of belonging to the community among community activists. *British Journal of Social Work*.
- Katz, D. (1964). The motivational basis of organizational behavior. *Behavior Science, 9*, 131–146.
- Kernis, M. H. (2003). Toward a conceptualization of optimal self-esteem. *Psychological Inquiry, 14*, 1–26.
- Kirk, P., & Shutte, A. M. (2004). Community leadership development. *Community Development Journal, 39*, 234–251.
- Kosic, A. (2007). *Motivation for civic participation of immigrants: The role of personal resources, social identities, and personal traits*. Politics: Working paper No. 11. Oldenburg: Interdisciplinary Centre for Education and Communication in Migration Processes, University of Oldenburg.
- Lalayants, M., & Epstein, I. (2005). Evaluation of multidisciplinary child abuse and neglect teams: A research agenda. *Child Welfare, 84*, 433–458.
- Lane, J., Saxon-Harrold, S. K. E., & Weber, N. (1994). *International giving and volunteering*. London, England: Research and Statistics Unit, Charities Aid Foundation.
- Laverack, G., & Labonte, R. (2000). A planning framework for community empowerment goals within health promotion. *Health Policy and Planning, 15*, 255–262.
- Leither, M. J., & Leither, S. F. (1994). *How to improve your life through leisure*. Salt Lake City, UT: Northwest Publishing.
- Levy, D., Itzhaky, H., Zanbar, L., & Schwartz, C. (2012). Sense of cohesion among community activists engaging in volunteer activity. *Journal of Community Psychology, 70*, 735–746.
- Lois, J. (1999). Socialization to heroism: Individualism and collectivism in a voluntary search and rescue group. *Social Psychology Quarterly, 62*, 117–135.
- Lukes, S. (2005). *Power: A radical view* (2nd ed.). Houndmills, Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.
- Marty, M. E., & Appleby, S. R. (1993). Introduction: A sacred cosmos, scandalous code, defiant society. In M. E. Marty & R. S. Appleby (Eds.), *Fundamentalism and society: Reclaiming the sciences, the family and education. The fundamentalism project* (Vol. 2) (pp. 1–19). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology, 14*, 6–23.

- McPadden, K. (2006). Conservation of resources theory. Retrieved from: http://wfnet-work.bc.edu/encyclopedia_entry.php?id=4191&area=All
- Mendonca, M. (2000). Personal mastery in ethical leadership. *Medicine in Law*, 19, 855–862.
- Mizrahi, T. (2005). *Models of client and citizen participation in welfare programs in the U.S.* Jerusalem: Ministry of Social Affairs.
- Mizrahi T., & Rosenthal, B. B. (2001). Complexities of coalition building: Leaders, success, strategies, struggles and solutions. *Social Work*, 46, 63–78.
- Mok, B. H. (2004). Self-help group participation and empowerment in Hong Kong. *Journal of Sociology and Welfare*, 31, 153–168.
- Newbrough, J. R., & Chavis, D. M. (1986). Foreword: Psychological sense of community. *Journal of Community Psychology*, 14, 3–5.
- Newstrom, J. W., & Davis, K. (1993). *Organizational behavior* (9th ed.). New York, NY: McGraw Hill.
- Ohmer, M. L. (2004). *Citizen participation and its effects in neighborhood organizations: The influence of perceived organizational characteristics and effectiveness*. Unpublished doctoral dissertation, University of Pittsburgh, Pennsylvania.
- Passy, F., & Giugni, M. (2001). Social networks and individual perceptions: Explaining differential participation in social movements. *Sociological Forum*, 16, 123–145.
- Pearlin, L. I., & Lieberman, M. A. (1981). The stress process. *Journal of Health and Social Behavior*, 22, 337–356.
- Pearlin, L. I., & Schooler, C. (1978). The structure of coping. *Journal of Health and Social Behavior*, 19, 2–21.
- Pech, R. (2003). Developing a leadership knowledge architecture: A cognitive approach. *Leadership and Organizational Development Journal*, 24, 32–42.
- Pelozo, J., Hudson, S., & Hassay, D. N. (2009). The marketing of employee volunteerism. *Journal of Business Ethics*, 85, 371–386.
- Pippard, J. L. & Bjorklund, R.W. (2003). Identifying essential techniques for social work community practice. *Journal of Community Practice*, 11, 101–116.
- Raelin, J., & Koehler, B. (2004). Creating leaderful organizations: How to bring out leadership in everyone. *Journal of Managerial Psychology*, 19, 188–195.
- Rogers, C., & Dymond, R. F. (1954). *Psychotherapy and personality change*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Rosen, A., Proctor, E. K., & Staudt, M. (1999). Social work research and the quest of effective practice. *Social Work Research*, 23, 4–14.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rothman, J. (1996). The interweaving of community intervention. *Journal of Community Practice*, 3(3/4), 69–99.
- Rothman, J. (2001). Approaches to community intervention. In J. Rothman, J. L. Erlich, & J. E. Tropman (Eds.), *Strategies of community intervention* (6th ed., pp. 27–64). Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Rothman, J. (2007). Multi models of intervention at the macro level. *Journal of Community Practice*, 15(4), 11–40.

תפיסת אפקטיביות ההתערבות הקהילתית בקרב פעילים בחברה החרדית: תרומתם של משאבים אישיים וחברתיים

- Rubin, H. J., & Rubin, I. S. (2001). *Community organizing and development* (3rd ed.). Boston, MA: Pearson Education.
- Schieman, S., Nguyen, K., & Elliott, D. (2003). Religiosity, socioeconomic status, and the sense of mastery. *Social Psychology Quarterly*, *66*, 202–221.
- Schutz, W.V. J. (2007). *Nationwide study of goal attainment among health resources and services administration-funded traumatic brain injury state demonstration grantees*. Unpublished doctoral dissertation, University of Pittsburgh.
- Sills, D.L. (1982). *The volunteers*. Glencoe, IL: Free Press.
- Skaff, M., Abeles, R., & Pearlin, L. I. (2004). A life span perspective on sense of control: Antecedents, consequences and mechanisms. *Gerontologist*, *44*, 379–395.
- Smith, D. H. (1981). Altruism, volunteers and volunteerism. *Journal of Voluntary Action Research*, *10*, 21–36.
- Smith, D. H. (1994). Determinants of voluntary association participation and volunteering: A literature review. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, *23*, 243–263.
- Smock, K. (2004). *Democracy in action: Community organization and urban change*. New York, NY: Columbia University Press.
- Stadler, N. (2006). Terror, corpse symbolism, and taboo violation: The haredi disaster victim identification team in Israel (Zaka). *Journal of the Royal Anthropological Institute*, *12*, 837–848.
- Teibel, A. (December, 2005). Israeli group wins acclaim for cleaning grisly scenes; [Final Edition]. *The Journal Gazette, Fort Wayne, Indiana*, Dec, 2, 2005, p. 1A.
- Thoits, P. A., & Hewitt, L. N. (2001). Volunteer work and well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, *42*, 115–131.
- Thoresen, F. E., & Mahoney, M. J. (1974). *Behavior self control*. New York, NY: Holt, Reinhart and Winston.
- Tsui, M., & Cheung, F.C.H. (2004). Gone with the wind: The impacts of managerialism on human services. *British Journal of Social Work*, *34*, 437–442.
- Uggen, C., & Janikula, J. (1999). Volunteerism and arrest in the transition to adulthood. *Social Forces*, *78*, 331–362.
- Van Quaquebeke, N., & Eckloff, T. (2013). Why follow? The interplay of leader categorization, identification, and feeling respected. *Group Processes & Intergroup Relations*, *16*, 68–86.
- Vroom, V. H., & Jago, A. G. (2007). The role of the situation in leadership. *American Psychologist*, *62*, 17–24.
- Waysman, M., & Savaya, R. (2004). Coalition-based social change initiatives: Conceptualization of a model and assessment of its generalizability. *Journal of Community Practice*, *12*, 123–143.
- Weil, M., & Gamble, D. N. (2005). Evolution, models and the changing context of community Practice. In M. Weil (Ed.), *The handbook of community practice* (pp. 117–149). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, *26*, 215–240.
- Wilson, J., & Musick, M. A. (1999). Attachment to volunteerism. *Sociological Forum*, *14*, 243–271.

חיה יצחקי ולאה זנבר

- Yu, Y., & Moen, P. (2002). Work conditions, gender and life quality in the families of working singles. Retrieved from: <http://search.proquest.com/docview/61737608?accountid=40472>
- Zanbar, L. & Itzhaky, H. (2013). Community activists' competence: The contributing factors. *Journal of Community Psychology, 41*, 249–263.
- Zanbar, L., & Itzhaky, H. (2014). The contribution of macro-intervention social workers to the success of community activists. *Voluntas, 25*, 92–108.
- Zeira, A., & Rosen, A. (2000). Unraveling “tacit knowledge”: What social workers do and why they do it. *Social Service Review, 24*, 103–123.
- Zimmerman, M. A., & Zahniser, J. H. (1991). Refinements of sphere-specific measures of perceived control: Development of a sociopolitical control scale. *Journal of Community Psychology, 19*, 189–204.